

Kroniek

- juni 2007
- jaargang 16 - nummer 2
- losse nummers € 4,50

Tijdschrift Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe

'te Emmen - in Drenthe'
Marechaussees -2
de Snikke
Faillissement

Artikelen en bijdragen

<i>Sis Hoek-Beugeling</i>	Oudst bekende afbeelding van Emmen door de gemeente aangekocht	2
<i>Frederik F. Sterkenburgh</i>	Bollejagen met ordehandhaving -2	4
<i>Sis Hoek-Beugeling</i>	Er komt weer een Snikke door 't kanaal.	16
<i>Lubbe Kroeze</i>	Enige aanvullingen bij <i>Terug in de bruine wereld van Emmer-Erfscheidenveen</i> van dr. Meent W. van der Sluis (†)	24
<i>Redactie</i>	Molen Zeldenrust in Zuidbarge bestaat 150 jaar!	27
<i>Herman Platzter en Pieter Alberts</i>	Een faillissement in Nieuw-Schoonebeek uit 1882	28

Rubrieken

<i>Marcel Bulte</i>	<i>Oude beroepen</i>	
	De schaapherder, scheper of 'beesteheerde'	11
<i>Wim Visscher</i>	<i>Zuidoost-Drentse Biografieën</i>	
	Pieter Kloosterman (1849-1922)	14
<i>Wim Visscher</i>	<i>Historische sporen in het landschap</i>	
	Het kanaal van Martels	18
<i>Gerrie van der Veen</i>	<i>Archeologie</i>	
	Hunebed D-41	22
<i>Sis Hoek-Beugeling</i>	<i>Collectie Brands</i>	
	Gebruiksvoorwerpen	31
<i>Henk Jeurink</i>	<i>Van de bestuurstafel</i>	
	Activiteiten	33

P. Albers, Sterrenkamp 12, 7811 HB Emmen, 0591-610836
 M.A. Bulte, Agaardreef 30, 7827 AE Emmen, 0591-630030
 J.H. Einhaus, Havenstraat 68, 7887 BR Erica, 0591-301773
 P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen, 0591-633942
 M. Nicolai, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188
 W. Visscher, Zijtak O.Z. 7, 7833 AL Nieuw-Amsterdam, 0591-551741
Gelieve eventuele kopij te zenden aan:
 p/a P. Naber, redactiesecretariaat, Sierduif 32, 7827 NJ Emmen: p.a.naber@home.nl

Lid worden van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe?

Het lidmaatschap bedraagt € 15,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra.
 Geef uw naam, adres, postcode en woonplaats en telefoonnummer per post of per e-mail op bij: A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, a.f.dekker@home.nl.

Redactioneel

Voor u ligt de tweede *Kroniek* in zijn nieuwe uitvoering en met genoegen kan de redactie vaststellen dat het eerste nummer positief ontvangen is. Toch heeft de redactie, zoals u kunt zien, samen met de uitgever besloten om het voorblad iets te veranderen. De naam van de *Kroniek* en de andere teksten op het voorblad staan nu horizontaal. Ook is de achterliggende kaart van Pijnackerwat meer vervaagd, zodat de tekening rechtsonder op zijn beurt meer naar voren komt. En dat is deze keer extra noodzakelijk, want daar treft U een primeur aan. Het is de oudst bekende tekening van Emmen, van Van Drielst en de *Kroniek* is er trots op deze tekening als eerste te mogen publiceren. Daarover gaat ook het eerste artikel. Verder treft de lezer het tweede deel aan over de marechaussee in Zuidoost-Drenthe, een stuk over de Snikke die deze zomer gaat varen tussen Nieuw-Amsterdam en Zandpol, een artikel over een faillissement in Nieuw-Schoonebeek uit 1882 en nog een artikel over de veenarbeid in Emmer-Erfseidenveen naar aanleiding van een enkele jaren geleden verschenen boek van dr. Meent van der Sluis (†). En dan zijn er nog de vaste rubrieken. Nu het blad tevens los te verkrijgen is in enkele boekhandels hopen we dat het meer lezers zal bereiken en dat daardoor het ledenaantal van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe zal toenemen. Wij wensen U in ieder geval veel leesplezier.

In de rubriek 'Oude beroepen' wordt door Marcel Bulte het beroep van schaapherder besproken. Op bovenstaande foto is het wassen van schapen in een heide-meer te zien (uit: Panorama, 28 maart 1928).

Oudst bekende afbeelding van Emmen door de gemeente aangekocht

Medio 2006 dook bij een kunsthandelaar in Hogeveen een ingelijste tekening op van Egbert van Drielst (1745-1818.) De tekening is gedateerd 1780 en vermeldt aan de achterzijde 'te Emmen in Drenthe'. Deze tekening is ouder dan de bekende in 1856 gemaakte tekeningen van de Grote Kerk in Emmen van J. Reijnders, en is - voor zover bekend - de oudste afbeelding van Emmen.

De kunsthandelaar nam contact op met Pim Mensingh in Exloo, die op zijn beurt Sis Hoek waarschuwde. Beiden waren van mening dat deze tekening niet in de handel zou mogen komen voordat het gemeentebestuur op deze tekening geattendeerd zou zijn. De medewerkers van het Centrum Beeldende Kunst Emmen hebben zich ingezet om de tekening voor Emmen te verwerven, waarna het college van burgemeester en wethouders besloot deze tekening aan te kopen.

Hierdoor is dit tot nu toe oudst bekende beeld van Emmen in het bezit gekomen van de gemeente Emmen. De tekening zal een plaats krijgen op de bestuursverdieping van het gemeentehuis aan de wand bij de raadszaal.

De afmetingen van de met potlood en met ingewassen inkt uitgevoerde tekening zijn 24 x 37,5 cm. Het gaat om een typische tekening van Van Drielst, die zoals bij hem gebruikelijk is, niet aan de voorzijde is gesigneerd. De afbeelding laat tussen veel bomen en een enkele woning de spitse toren van de kerk zien vanaf de westzijde. Links is een weg te zien waarin het tegenwoordige Kerkpad is te herkennen. De Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe heeft de primeur van de eerste publicatie van deze tekening en heeft deze daarom geplaatst op de voorzijde van deze *Kroniek*.

Egbert van Drielst werd geboren in Groningen en kwam al jong diverse malen in Drenthe. Als veertienjarige begon hij te tekenen en twee jaar later vertrok hij naar Haarlem waar hij werkte bij behangselateliers in Haarlem en Amsterdam. Hij werd lid van de Amsterdamse Stadsteken-academie en later van het Genootschap Felix Meritis. Vanaf 1772 reisde hij regelmatig in Drenthe, waar hij vele tekeningen maakte. Zijn grote voorkeur ging uit naar landschappen met veel bomen.

'Te Noord-Sleen'

'Te Westerborg'

Bollejagen met de ordehandhaving

Over de aanwezigheid van de Koninklijke Marechaussee in Zuidoost-Drenthe, 1841-1954, deel 2

Deel II: 1890-1954

4. Ingrijpen van de marechaussee 1890-1921

4.1 Arbeidersorganisatie 1890-1940

Alvorens de periode na 1889 te behandelen is het noodzakelijk om kort de organisatie van de veenarbeiders te behandelen. Wil men de oorzaken van het ingrijpen van de marechaussee begrijpen, dan is een korte uiteenzetting over de perceptie van de veenarbeider nodig.

Ten tijde van de stakingen van 1888 waren de veenarbeiders nauwelijks georganiseerd. Echt vaste grond zouden verschillende politieke groeperingen pas krijgen in het laatste decennium van de negentiende eeuw. Vanaf die tijd wonnen sociaal-democraten, communisten en anarchisten aan invloed, waarbij eerstgenoemde groep de meeste aanhang verwierf. De communisten en anarchisten bleven achter in aanhang, maar waren zeer actief in het propageren van hun opvattingen en het aanzetten tot staking. Laatstgenoemde groep behoorde in de jaren twintig ook tot de actiefste stakers, niet zelden ten kost van de werkwilligen.¹

De vakbonden ontstonden aan het begin van de twintigste eeuw in lijn met de landelijke verzuiling. Vakbonden groeiden snel na 1900, maar door de veelvuldige stakingen van de jaren twintig nam de stakingsbereidheid onder de arbeiders snel af.²

Vanaf begin twintigste eeuw waren de gebeurtenissen bij het begin van ieder graafseizoen goeddeels gelijk. Veenarbeiders kregen een loon aangeboden dat ongeveer gelijk was aan dat van het voorgaande jaar. Ging men hiermee niet akkoord, dan volgden

onderhandelingen tussen de verveners en de vakbonden. Verliepen deze niet naar wens, dan ontstond een staking. Het waren veelal radicale anarchisten en communisten die aanzetten tot staking; de werkwilligen hadden veelal een confessionele achtergrond. Beide partijen hadden belang bij een snel begin van het graafseizoen. Voor beide betekende een staking uitstel van inkomen. Onderhandelingen konden echter met wisselend succes verlopen, met name tijdens de crisis in het veengebied in de jaren twintig.

4.2 Ingrijpen van de marechaussee 1890-1921

Evenals voorgaande jaren dreigde in 1890 wederom een staking onder de veenarbeiders. In Nieuw-Amsterdam deden de geruchten over een op handen zijnde bijeenkomst van arbeiders de ronde. Burgemeester Tijmes ging onmiddellijk in overleg met de officier van de marechaussee. Zij meenden dat de brigade van Nieuw-Amsterdam, versterkt met eenheden uit Schoonebeek, toereikend moest zijn. Tijmes benadrukte dat de eenheden uit Roswinkel, Stadskanaal en Borger niet mochten worden verplaatst. De verklaring geeft Tijmes zelf. Zouden zij elkaar versterken, dan zouden zij de 'bewakingskring' om de veengebieden verlaten.² Het doel dat men beoogde te bereiken door de gespreide detachering ziet men hierin weerspiegeld. Tijmes bleef bovendien vasthouden aan 'zijn' marechaussee, toen deze vanuit Assen naar Hoogeveen werd gesommeerd. Tijmes reageerde direct "dat de marechaussee niet in deze gemeente is geplaatst als

Marechaussekazerne te Nieuw-Amsterdam (Fotocollectie Gemeentearchief Emmen)

reserve voor een plaats als Hoogeveen”³. In juni was de stakingsdreiging geweken. Woelingen waren uitgebleven. Tijmes meende dat dit toe te schrijven was aan de aanwezigheid van de marechaussee. “Het is ongetwijfeld aan den indruk der vereenigde sterkte der marechaussee en het detachement huzaren te Nieuw-Amsterdam te danken, dat aldaar, te Amsterdamscheveld, Erica, Oranjedorp en Barger-Oosterveen de rust volkomen bewaard gebleven is, terwijl in zovele veenkoloniën werkstakingen plaats hadden die, hoewel zonder gewelddadigheden, tegen de verveners en de andere burgerij, toch met zich brachten dat een klein of grooter deel der arbeiders de andere overheerschte en dwong tot werkstaking.”⁴ En daarmee had, naar de mening van de burgemeester, de marechaussee aan haar opdracht voldaan.

Na 1890 vonden er tot het einde van de Eerste Wereldoorlog in de veenkoloniën geen grote stakingen meer plaats. Dit kwam hoofdzakelijk door de afwezigheid van vakbonden voor de veenarbeiders die echter wel in Friesland ontstonden. Daarnaast kregen ook politieke partijen gestaag voet aan de grond. Door het uitblijven van stakingen en andere onrusten wijzigden ook de activiteiten van de marechaussee. In plaats van repressief optreden bij onrusten, ging men nu vaak op patrouille en poogde

Nieuw-Amsterdam, begin 20ste eeuw, met vermelding ‘Mar.Kazerne’

zodoende onrusten tijdig te voorkomen.

Evenals in de jaren 1888-1890 het geval was geweest, dreigden ook in het voorjaar van 1902 weer stakingen. Opnieuw gingen te Nieuw-Amsterdam en Roswinkel geruchten van een op handen zijnde staking. In Nieuw-Amsterdam werd het detachement uitgebreid tot tien en in Roswinkel tot acht manschappen.⁵ Een grote staking bleef echter uit. In augustus 1918 dreigde opnieuw onrust. Ditmaal werd naast het sturen van extra manschappen ook een samscholingsverbod uitgevaardigd.⁶ Een jaar later brak er onrust uit onder de turfschippers. Ook toen bleek het nodig versterkingen op te roepen. In 1921 ontstond een staking onder landbouwers in Nieuw-Amsterdam. Stakers trokken daar door de

Veenarbeiders

velden om anderen eveneens op te roepen tot staking. De brigade uit Nieuw-Amsterdam patrouilleerde daarom in de omgeving. Met behulp van gummistokken werden de stakers uiteengedreven, mede op verzoek van de boeren.⁷ Wat al deze stakingen gemeen hebben is hun korte duur, waarbij onrusten ontstonden en de marechaussee deze weer uiteen dreef, zonder dat de onrust opnieuw op-laaide.

5. Van stakingen naar afloop

5.1 De staking van 1921

Als gevolg van de flinke waardedaling van het veen ontstond in 1921 een grote crisis in Zuidoost-Drenthe. Tijdens de Eerste wereldoorlog was de vraag naar turf, als gevolg van de schaarste aan steenkool door de Nederlandse neutraliteit, ongekend hoog. In 1918 werd de invoer van steenkool hervat en daalde

de vraag naar veen en turf. Na de Eerste Wereldoorlog ontstond een concurrentiestrijd in de steenkoolhandel. Duitsland zette in Nederland grote hoeveelheden steenkool af. In gemeente Emmen, waar van de 41.000 inwoners 30.000 van hen afhankelijk waren van vervening, ontstond een grote crisis.⁸ Bij de opening van het graafseizoen in 1921 lagen er in de veenkoloniën nog grote hoeveelheden turf van het voorgaande jaar. Voor de verveners restte weinig anders dan een loonsverlaging door te voeren, teneinde de ontginningsmaatschappijen te redden. Anarchisten en communisten riepen in het voorjaar op tot staking. De bonden en verveners bereikten eind maart een overeenkomst over de lonen van dat jaar. Echter anarchistische en communistische werkwilligen probeerden de hervatting van het werk te verstoren. Geruchten over een op handen zijnde staking verspreidden zich snel. Deze bereikten tenslotte ook de officier van justitie in Assen.⁹ De veldwachter ontkrachtte deze geruchten op grond van zijn eigen informatie.¹⁰ Al spoedig ontstond echter daarna grote onrust. In Nieuw-Amsterdam werden bij vergaderingen van arbeiders opruiende toespraken gehouden. Daar betoogde een SDAP-wethouder

Een vrouw van een veenarbeider verzamelt huisraad na een veenbrand.

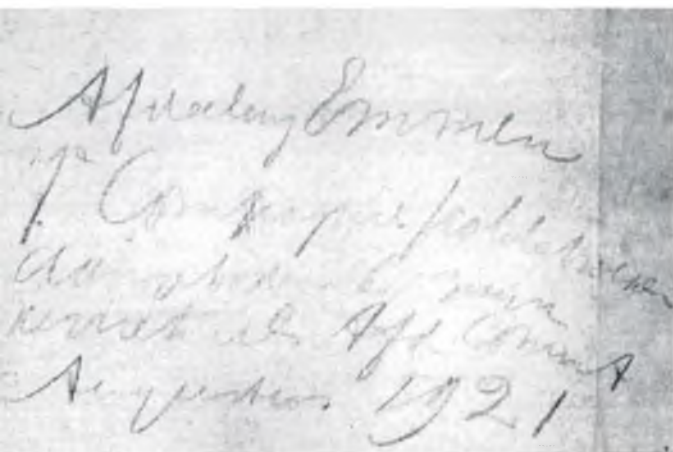
voor socialisatie, 'die er desnoods met geweld moest komen'.¹¹

De burgemeester van Emmen zag de zwakte in de organisatie van politie en marechaussee. Hij had inmiddels een conferentie belegd met politie, veldwachters en officieren van de marechaussee uit Groningen en Rolde. De burgemeester nam het initiatief in de 'gegeven omstandigheden in den dienst der vier politiecorpsen meer eenheid gebracht wordt. Deze vier machten staan m.i. momentelijk te veel op zich zelf.' De SDAP-wethouder, die de opruiende uitspraken had gedaan in Nieuw-Amsterdam, had inmiddels al een vermaning van de burgemeester gekregen.¹² De bijeenkomst op het gemeentehuis had resultaat. Men besloot dat alle vier onderdelen dagelijks aan de burgemeester zouden berichten over de toestand in de gemeente. Bovendien werden voorbereidingen genomen om de politie te versterken met delen van de marechaussee. Een samenscholingsverbod kon alleen worden uitgevaardigd indien de politiemacht werd versterkt, zodat controle op naleving beter mogelijk werd.¹³

Met de meer gecoördineerde reorganisatie van de marechaussee hoopte de burgemeester de crisis te

kunnen bestrijden. Door middel van versterkingen van de politiemacht, de marechaussee en veldwachters werd vanaf eind maart gepatrouilleerd. Geruchten over vergaderingen van communisten hielden aan, maar deze werden niet aangetroffen. De patrouilles werden vergezeld door een vrachtwagen met mitrailleur.¹⁴ Toch beschouwde de burgemeester de politiemacht nog niet als toereikend. Het handhaven van een samenscholingsverbod zou door de grootte van de gemeente ondoenlijk zijn.¹⁵ Het ongenoegen van de stakers werd vaak geuit door het in brand steken van turfhopen. Hier viel voor de autoriteiten nauwelijks tegen op te treden, door de afgelegen locaties en de droogte van het materiaal. Blussen was daardoor onmogelijk. De stakingsbereidheid onder veel werkloze gezinnen nam echter snel af. Zij zagen zich geconfronteerd met de gevolgen van geen inkomen te hebben. Anarchisten en communisten poogden nog aan te zetten tot staking, maar zonder resultaat. Bonden en verveners bereikten een loonakkoord. Eind april waren de onrusten weggeëbd en was het graafseizoen in volle gang.

Links: De afdeling Emmen van de Marechaussee poseert in augustus 1921 voor een groepsfoto. Boven: De geschreven tekst op de achterzijde van de foto. (Collectie Roelof Boelens)

5.2. Woelingen 1922-1925

Na 1921 bleven grote onrusten uit tot 1925. Hoewel bijna jaarlijks nog stakingen uitbraken tijdens het graafseizoen werden deze in de regel veroorzaakt door anarchisten en communisten. Vakbonden staakten nog vaak met loonsverhoging als inzet, maar moesten ten langen leste toch als gevolg van de algehele crisis loonsverlagingen accepteren. Grote acties werden in deze vier jaar door de marechaussee niet ondernomen. In plaats daarvan werden hun activiteiten beperkt tot tweehoofdige patrouilles, veelal 's avonds uitgevoerd. De patrouilles werden hoofdzakelijk uitgevoerd in Nieuw-Amsterdam, reeds lang een dreigende bron van stakingen,

Links: Marechausseekazerne te Klazienaveen (Fotocollectie Gemeentearchief Emmen)

Onder: Klazienaveen, begin 20ste eeuw, met vermelding 'Mar.Kazerne'

en Roswinkel waar ook een detachement was gelegerd.¹⁶ Maar patrouilles konden de groeiende onvrede niet altijd ontdekken.

In 1925 brak de laatste grote staking uit. Deze bleek van korte duur, met name omdat anarchisten en communisten niet langer aanwezig waren om tot staking op te roepen. Een ingrijpen van de marechaussee was daardoor niet nodig.

Een van de gevolgen van de periode tot 1925 was de verdere integratie van de taken van de politie en marechaussee. Na de grote onrust van 1888 bestond de hoofdtak van de marechaussee uit het patrouilleren door risicogebieden. Alleen in geval van woelingen en stakingen diende zij de massa uiteen te drijven. Dat de marechaussee meer en meer in de schaduw van de reguliere politie kwam te staan blijkt uit de maatregel die in november 1925 bekrachtigd werd door de minister van binnenlandse zaken. Daarin werd besloten dat indien de burgemeester versterkingen nodig achtte in geval van 'volksverzamelingen' die geen oproerig karakter hadden politieversterkingen konden worden ingezet

als marechaussee. Deze kwamen dan onder bevel te staan van een districtscommandant. Met nadruk schreef de minister dat troepenversterkingen niet het karakter van een vordering zouden hebben, maar van een aanvraag die toestemming vereiste van de commissaris der koningin, de procureur-generaal en inspecteur-generaal der marechaussee.¹⁷ Hoewel een gecompliceerde procedure, beperkte het de taken van de marechaussee aanzienlijk.

5.3. 1930-1940: Afloop

Na 1925 zouden zich geen grote stakingen meer voordoen. Dit had verschillende oorzaken. Voor alles was er de grote economische crisis, zodat de veengebieden niet het enige gebied in neergaande lijn waren. Bovendien was de vraag naar turf dalende, zodat de problemen als meer structureel moesten worden gezien. Verveners en veenarbeiders beseften deze oorzaken. Tijdens onderhandelingen aan het begin van het graafseizoen kwam men vaak schoorvoetend tot een overeenkomst. Daarnaast waren de stakingen beperkt lokaal.¹⁸ Hierdoor was een krachtig ingrijpen van de marechaussee veelal niet meer nodig.

In mei 1930 brak onrust uit onder de schippers in Klazienaveen. Ook zij werden zwaar getroffen door de crisis. Door de dalende afzet verloren zij deels hun inkomsten. Vanuit de standplaats Klazienaveen werden drie manschappen marechaussee gestuurd. De onrust zakte echter al snel in, zodat de man-

schappen spoedig konden terugkeren. Op 15 mei verzocht de burgemeester van Emmen de procureur-generaal te Assen tot terugtrekking.¹⁹ Het richtten van het schrijven aan de procureur-generaal getuigt van de aanhaling van de organisatie van de marechaussee door het gerechtelijk apparaat. De onrusten van 1930 waren representatief voor het hele decennium daarna. Stakingen werden voorkomen door onderhandelingen, hoewel soms her en der nog wel stakingen konden uitbreken. Deze waren echter van korte duur, zodat ingrijpen van de marechaussee in de regel niet nodig was.

5.4. Epiloog: 1940-1954

Op 10 mei 1940 viel de Duitse Wehrmacht Nederland binnen. Zuidoost-Drenthe was één van de gebieden die als eerste werden binnengevallen. De aanval ontwrichtte het bestuurlijke apparaat. Met de Duitse aanval werden er geen marechausseediensten meer uitgevoerd. Ten dele was dit ook niet langer nodig: de bezetter had een stakingsverbod uitgevaardigd. Anderzijds kwam dit onvermijdelijk voort uit een aanpassing van het bestuursapparaat.

In juni 1940 werden de marechausseediensten weer hervat. Een belangrijke wijziging was echter dat de diensten vanuit Groningen werden gecoördineerd. De brigades uit Veenhuizen, Westerbork, Meppel, Hoogeveen en Emmen hervatten hun oude patroon - in zoverre daar sprake van kon zijn in de gegeven situatie.²⁰

Vijf jaar later, bij het einde van de oorlog, werden oude verhoudingen tussen marechaussee en de burgemeester weer hersteld. In een circulaire, nog verspreid voordat het hele land was bevrijd, werd de burgemeester aangewezen als degene die leiding gaf aan de marechaussee ter plaatse. De praktische invulling van de dienst werd overgelaten aan de commandant ter plaatse. Daarnaast diende de marechaussee te zorgen voor juiste informatie over de toestand van de van de openbare orde.²¹ Zodoende werd de burgemeester weer de centrale figuur ten opzichte van de marechaussee. Hij stelde de doelstellingen, de marechaussee zorgde voor invulling. Met het einde van de Tweede Wereldoorlog kwam er ook een einde aan de turfindustrie. Gas verving turf als de brandstof om het huis te verwarmen. In de naoorlogse woningen werd niet langer een opslagplaats voor turf ingebouwd. Winningsgebieden

vielen weg en dat betekende ook het einde van de turfschippers.²² Het was het roemloze einde van de veenindustrie.

Met het wegvallen van veenwinning verdwenen ook de veenarbeiders. Daarmee verloor ook de marechaussee haar principiële taak. Bij koninklijk besluit werden op 6 februari 1954 haar taken herzien. Daarin werd zij verantwoordelijk voor bewaking van het koninklijk huis, bewaking van verboden plaatsen, desgevraagd ondersteuning van de politie bij de handhaving van de openbare orde en bewaking van de landsgrenzen.²³ Met de taak als bewakers van de landsgrenzen kreeg zij zicht op haar verleden. Nabij de Drentse grensovergangen keek men uit over de Duitse veengebieden, het Moor.

6. Onderzoeksresultaten

Het uitgangspunt van dit onderzoek was het toetsen van de effectiviteit van de aanwezigheid van de marechaussee aan de doelstellingen die men stelde aan haar komst. Deze effectiviteit is een relatief begrip. Zij zal door de autoriteiten anders worden uitgelegd dan door de stakers. Daarom wordt de effectiviteit verklaard vanuit het verloop van de stakingen en het oordeel van de bestuurlijke autoriteiten, omdat zij besloten tot detachering in Zuidoost-Drenthe.

Tijdens de eerste periode van haar aanwezigheid, van 1841 tot 1888, was ingrijpen zelden nodig. Dit valt te verklaren vanuit het lage aantal inwoners in Zuidoost-Drenthe en het vroege stadium van de veenontginning. Haar aanwezigheid was zelden nodig. Van wezenlijke effectiviteit was in deze periode geen sprake.

Als tweede periode kunnen de jaren 1888-1890 worden beschouwd. De onrust uit deze tijd ontstond vanuit onvrede van de veenarbeider. De gemeente beantwoordde de onlusten met vergroting van het aantal marechaussees. Nadat deze voltooid was stierven de onregelmatigheden snel weg. In de ogen van de burgemeester was de marechaussee effectief. Bovendien hadden de onlusten 1888-1890 ernstige gebreken aan het licht gebracht betreffende de organisatie tot dan toe. De organisatie van de marechaussee was niet aangepast aan de ontwikkeling van het veengebied met haar groeiende aantal veenarbeiders en de dreigende onrust als gevolg van de verslechterende arbeidsomstandigheden. Boven-

dien was door de gebrekkige financiering huisvesting van een uitgebreide eenheid marechaussee niet mogelijk.

De reorganisatie van 1889 was een passend antwoord op de omstandigheden. Door uitbreiding van het aantal marechaussees en spreiding over de gemeente was men beter in staat om onrusten tegemoet te treden. De uitgebreide huisvesting, in de vorm van kazernes, duidt ook op het karakter van lange termijn die autoriteiten voor ogen hadden. Het einde van de negentiende eeuw tot de stakingen van 1921 markeren de derde periode. Deze wordt gekenmerkt door de organisatie van de veenarbeiders. Het bewustwordingsproces komt tot uiting in het ontstaan van vakbonden. Door de loononderhandelingen die jaarlijks plaatsvonden aan het begin van het graafseizoen namen de grote stakingen en onrusten af. De marechaussee zag hierdoor een deel van haar taken wegvallen. Na 1890 voerde zij veelal patrouilles uit om onrusten voortijdig waar te nemen. Deze situatie duurde voort tot het einde van de Tweede Wereldoorlog.

De crisis in de veengebieden werd veroorzaakt door de terugval in de vraag naar turf. De grote werkloosheid die ontstond gaf aanleiding tot onrusten. Het streven van de burgemeester naar een meer gecoördineerde organisatie getuigt van een verder streven naar effectiviteit.

De vierde en laatste periode vormen de jaren van 1921 tot 1954. Door afwezigheid van anarchisten en communisten werd minder tot staking aangezet. De taken van de marechaussee werden hierdoor beperkt tot patrouilles. Als zodanig droeg zij bij aan ordehandhaving, doch niet meer met het overwicht zoals dat werd gekenmerkt in de jaren tachtig van de negentiende eeuw. Hoewel zij nog wezenlijk bijdroeg aan ordehandhaving, nam de noodzaak van haar aanwezigheid af. Met het verdwijnen van de verveningen na de Tweede Wereldoorlog verdwenen ook de veenarbeiders. Men kan stellen dat daarmee de belangrijkste 'werkgever' verdwenen was.

De effectiviteit van de marechaussee nam toe toen zij leerde van haar gebreken tijdens de periode 1841-1888. Door spreiding en vergroting kon zij bijdragen aan handhaving van de openbare orde. Door opkomst van de vakbonden werd het aantal stakingen beperkt. Hoewel de taken van de mare-

chaussee hierdoor werden beperkt, kon zij nog wel onrust temperen. Ten langen leste konden haar taken worden overgenomen door de politie. Toen die fase aanbrak had de marechaussee feitelijk al voldaan aan haar opdracht. Tijdens de meest woelige perioden heeft zij wezenlijk kunnen bijdragen aan de handhaving van de openbare orde.

Noten

1. Bos, 'Sociale strijd', 353.
2. Bos, 'Sociale strijd', 346-347.
3. GAE, *Uitgaande stukken Serie politie en justitie band 8 oktober 1898 tot en met 10 oktober 1894*, 1890 No. 76p.
4. *Ibidem*, 102p.
5. GAE, *Ingekomen stukken 1902*, No. 368 en 273.
6. GAE, *Omslag '1918-1931'* No. 183.89. Telegram 7 en 8 augustus 1918.
7. GAE, *Omslag 'Land- en tuinbouwstaking 1921'*. *Proces verbaal 25 juli 1921*.
8. Haer, 'Vervening vanaf 1850', 147-148.
9. GAE, *Kabinetsarchief burgemeester, Omslag 1917-1922*, 2 maart 1921.
10. *Ibidem*, 3 maart 1921.
11. *Ibidem*, 20 maart 1921.
12. *Ibidem*, 22 maart 1921.
13. *Ibidem*, 23 maart 1921.
14. *Ibidem*, 28 maart 1921.
15. *Ibidem*, 2 april 1921.
16. GAE Doos 4.07.531 *Omslag 'Marechaussee personeel' Ingekomen stukken 24 en 27 november 1922*, 14 november 1923.
17. GAE *Omslag 'militaire politie' Minister van binnenlandse zaken aan burgemeester van Emmen*, 9 november 1925.
18. Bos, 'Sociale strijd', 358.
19. GAE Doos 4.07.531 *Omslag 'Marechaussee personeel' Burgemeester van Emmen aan de procureur-generaal te Assen*, 15 mei 1930.
20. GAE Doos 4.07.531 *Omslag 'Brigades koninklijke marechaussee', Ingekomen stukken 18 juni 1940*.
21. GAE Doos VI.074346 'Gezagsverhouding marechaussee-burgemeester 1945'.
22. Haer, 'Vervening vanaf 1850', 154.
23. *Staatsblad 1954*, 93. Koninklijk Besluit 6 februari 1954, 'houdende vaststelling van de taken van de Koninklijke Marechaussee'.

De auteur dankt de archivaris van de gemeente Emmen, Peter Kraan, voor zijn bevoegen betrokkenheid bij het onderzoek. Nuchter, toegankelijk en vindingrijk, maakte hij het onderzoek tot een aangename bezigheid.

De schaapherder, scheper of 'beesteheerde'

Eeuwenlang is de schapenhouderij een van de belangrijkste bedrijfstakken van Drenthe geweest. Menig Drents landbouwbedrijf hield in haar stallen een aantal schapen. Iedere rechtgeaarde Nederlander associeert de provincie Drenthe nog steeds met schaapskudden, herders en herdershonden, hoewel tegenwoordig nog slechts een enkele schaapskudde in het Drentse landschap is te bewonderen, zoals bij Exloo en Ruinen.

Ooit stond het beroep van scheper in hoog aanzien. Veelal was de scheper één van de eersten van het dorp en omdat de meeste dorpingen schapen hielden, had bijna iedereen met hem te maken. Zijn kennis van bij vee voorkomende ziekten, van het weer en het gedrag van de schapen maakte hem tot een expert naar wie de boeren graag luisterden. Niet voor niets werd hij door velen als een 'heidevorst' gezien aan wie men de schapen met een gerust hart kon toevertrouwen. Het beroep van scheper heeft millennialang tot de verbeelding gesproken. Zo kom je hem al tegen in het Oude en Nieuwe Testament, dikwijls afgebeeld in een schapenvacht. Legio zijn de verhalen over de zorgzaamheid van de herder. Menigeen kan vertellen over de liefde en de aandacht die deze

Oude Beroepen

Een schaapskudde bij een Drentse schaapskooi. Deze ansichtkaart legt een verband tussen een schaapskudde en het dorp Nieuw-Amsterdam. (Collectie Gemeentearchief Emmen)

*De schaapskudde op de heide bij Emmen. Duidelijk is te zien dat de schepers over een herdersstaf beschikt en vergezeld is van zijn hond.
(Collectie Gemeentearchief Emmen)*

toch bijzondere beroepsgroep voor de dieren heeft. In 1859 was het aantal schaapherders in Drenthe gecijferd op 232. In 1909 waren het er nog maar 159. Een flink aantal van hen woonde in het zuidoosten van Drenthe. Het carspel Emmen was bekend om zijn schepers. 'Schepers hebben in hun ogen het grijze blauw der verre einders; in hun stem klinkt de langzame, diepe klank van hen, die de jacht naar roem en geld niet kennen. Zij hebben besef van haast noch nervositeit. Langzaam slentert hij achter de kudde. Waar het heidekruid veel jonge loten heeft en de troep dus gaarne een tijdje toeven zal, zoekt hij een gemakkelijk zitje; op een droog heiheuveltje, een grote zwerfsteen of achter een ouden jeneverbes.... De hond legt zich naast den baas en beiden dromen en dommelen.... Zacht gaat het geluid der koperen bellen en de wind gonst en gonst over de stille vlakte.... Later slenteren ze weer verder, al verder', zo schreef een opmerkelijke journalist in de het weekblad *Panorama* van 28 maart 1928. Een romantisch beeld misschien, zonder dat iets wordt gezegd over de belangrijke functie die de schepers had in het dorpsleven.

Eeuwenlang hebben ook in het dorp Emmen - net als in een aantal omliggende zanddorpen - schepers gewoond en gewerkt. Veelal reisden ze rond; anderen hadden wel een eigen behuizing of leefden tijdelijk in een door de gemeenschap ter beschikking gestelde scheperswoning. Een overzicht van de schepers van het carspel Emmen tussen 1600-1800 staat vermeld in een artikel van het *Drents*

Steeds zeldzamer wordt dus ook de eens zoo algemeene en populaire figuur van de groote Drentsche hei: de rustige, zwijgende herder. Schepers Bunschoek op 't veld te Emmerschans wou wel even poseren met zijn mooie „siep“ en het is aangenaam, zoo'n kalme verschijning, die van de groote stilte houdt, te ontmoeten!

Dik geduffeld, warm gedaast.
Wordt hij door geen kou verrast
Op het veen van Emmerschans!
En zijn siephond, waaksch en wakker,
Geft als goedvertrouwde makker
Aan geen schaap tot dwalen kans!

Bunschoek kent hier elk getijde:
Zomer, winter, barsch of blijde, —
Hij trekt breisende voorbij:
En hij ziet hoe 't veen vermindert;
Geeft 'hem vraagde! Of 'hem hinderd?...
Voor Cultuurland wijkt de hei!

*Links:
schaapher-
der Buns-
choek uit
Emmer-
schans.
Uit: Het
Noorden in
woord en
beeld,
19 decem-
ber 1930.
(Collectie
Roelof
Boelens)*

Genealogisch Jaarboek 2000 van de hand van Geert Hovenkamp. Hieruit blijkt dat de dorpen Emmen, Westenesch, Weerdinge, Noordbargo, Zuidbargo, Den Oever en Angelslo in die periode aan tientallen schepers onderdak hebben gegeven, die soms ook wel als 'beesteheerde' werden aangeduid. Dat verscheidenen van hen zich de achternaam 'Scheper' had aangemeten, zal geen verwondering wekken.

Het gewone vee van de markegenoten bleef meestal dicht bij huis. Schapen echter werden uitgelaten op de verder gelegen heide en dagelijks in de vroege ochtend bij de boeren door de herder opgehaald. 's Avonds keerden zij weer terug in de

De schaapskudde op weg naar huis. Vroeger kon men overal in het Drentse landschap dergelijke schaapskudden met hun herder zien lopen.
(Collectie M.A. Bulte)

potstal. Gerrie van der Veen vertelde dat wanneer men in Emmen goed om zich heen kijkt, men aan bepaalde Emmense invalswegen kan zien waar vroeger de schaapskudden of -driften het dorp verlieten of binnenkwamen. Op die plekken zijn de mondingen van de straten wat breder, zo ook in de Hoofdstraat aan de noordzijde. Verder wist hij te vertellen dat de schapen vroeger werden gewassen in het zandmeertje dat lag op de plek waar zich thans de Emmerdennen bevinden en dat de schapen hoofdzakelijk werden gehouden voor de mest en de wol. De mest was voor de plaatselijke bevolking zo belangrijk dat menige boer afgestoken heideplaggen naar zijn stal liet brengen, waarop de schapen in de avond en in de nacht hun uitwerpselen deponeerden. Tenminste één- of tweemaal per jaar werden deze plaggen met daarop een dikke laag mest naar buiten gekruid en als bemesting op de es geworpen. Een ander gebruik was om de schapen regelmatig enkele nachten op een of meer akkers binnen de eswal te brengen en hen op een van tevoren bepaalde en afgebakende akker te laten lopen en bemesten.

Gehuwde schepers bezaten dikwijls een kleine boerderij met een kleine veestapel. Was die veehouderij gering, dan werd hem dikwijls het recht verleend in de maand augustus - voordat de winterrogge was binnengehaald - de gehele schaapskudde drie of vier achtereenvolgende nachten op zijn eigen land te laten lopen en op die wijze te laten bemesten. Voor de scheper was dit een onderdeel van de beloning voor bewezen diensten. Op schepersdag of op de dag van 'het schepersloon beuren' - ergens in het najaar - kwamen de markegenoten in de schuur van de scheper bijeen om deels in natura en deels in geld het schepersloon te komen betalen.

Een zekere Bruino schreef in de jaren zestig van de vorige eeuw in de plaatselijke krant over de schaapskudde van de gemeente Emmen. Hij schreef dat men vroeger de herder al heel vroeg in de morgen door het dorp kon zien trekken, waar-

bij hij gewapend met een schepersstok op de fluit blies. Voor de boeren was dit het signaal om te schaapskooien te openen, waarna de dieren met de hamel voorop zich bij de scheper en zijn al maar groter wordende kudde aansloten. Hij schreef verder: 'Iedere Marke had een gemeenschappelijke kudde, maar iedere boer had zijn eigen nachtverblijf voor de dieren. Was de kudde verzameld dan trok de herder hiermee het Emmerveld in. De gehele dag werd doorgebracht op de heide. De scheper breide er zijn sokken van de wol der schapen. Men noemde dit sokken van schaopasgries. De honden zorgden er voor dat geen schaap te ver afdwaalde. Zo tegen zeven uur werd dan de kooi weer opgezocht'.

Vroeger bevond zich een schaapskooi op het Noordeind in de buurt van het Haagje, een markant punt waar vandaan veel schepers hun dagelijkse tocht begonnen. Deze naam vindt men tegenwoordig terug in de straatnaam Haagjesweg.

Literatuur

De geschriften van HARM TIESING over den landbouw en het volksleven van Oostelijk Drenthe, *verzameld en samengevat door Dr. C.H. Edelman, Assen, 1943, blz. 306 e.v.*

'De schepers van het carspel Emmen 1600-1800', door Geert Hovenkamp, in: Drents Genealogisch Jaarboek, jaargang 7, 2000, blz. 91 e.v.

Emmen in vroeger jaren, artikelenreeks van de hand van Bruino.

De Drentse schaapherder: verborgen rijkdom en vermeende armoede, door Vincent Tassenaar en Mark de Fockert, in Waardeel, nummer 1, maart 2000.

Pieter Kloosterman (1849-1922)

'De man, die stond aan de wieg van Klazienaveen'

Pieter Kloosterman werd op 15 augustus 1849 geboren te Zevenhuizen (Gr.). Later woonde hij met zijn ouders te Drouwenersmond, gem. Borger, waar zijn vader vervener was. Pieter Kloosterman trouwde daar in 1873 met Aaltje van der Kaap. Hij was er 'onderbaas' voor de grote Stadskanaalster vervener Hermannus Doeko Bosscher. Enkele jaren later, in 1878, vertrok hij met zijn gezin naar Stadskanaal, waar hij 'verlaatmeester' (sluiswachter) werd.

In 1881 was Pieter Kloosterman samen met zijn broer Jitze als aannemer betrokken bij veenkanalisatiewerken in de omgeving van Nieuw-Buinen. Nog in datzelfde jaar werd hij door de bekende Groningse grootindustriële en aardappelmeelfabrikant Willem Albert Scholten aangesteld als opzichter over diens uitgestrekte veenbezittingen in Zuidoost-Drenthe. De vorige opzichter Jan Hollenbeek was eerder overleden. Hoewel een groot aantal sollicitanten naar deze functie had gedongen, was aan Kloosterman (die niet had gesolliciteerd) de voorkeur gegeven. Hij zal door zijn vroegere werkgever Bosscher bij Scholten zijn aanbevolen. Bosscher behoorde toentertijd namelijk met Scholten tot de belangrijkste aandeelhouders van de Maatschappij 'het Emmer-Compassium'. Genoemde W.A. Scholten liep in die tijd met grote plannen rond om in zijn veengebied, dat later Klazienaveen zou heten, kanalen aan te leggen. Piet Kloosterman zou hier voor hem de juiste man op de juiste plaats zijn. Deze vestigde zich in het voorjaar van het jaar 1882 te Nieuw-Dordrecht (Klazienaveen bestond toen nog niet). Onder zijn toezicht werd dan ook het eerste gedeelte van het later zo genoemde Scholtenskanaal (met zijn zijwijken) gegraven. Toen er meer opzichters nodig waren werd Pieter Kloosterman hoofdopzichter (chef veenderijen). Ook werd Kloosterman de plaatsvervangende directeur van de in 1891 aan het begin van het Scholtenskanaal 'in het Klazienaveen' gebouwde turfstrooiselfabriek van de firma W.A. Scholten. Zo ontwikkelde Kloosterman zich steeds meer als een vertrouweling van W.A. Scholten. Laatstgenoemde liet zich echter

Pieter Kloosterman (Collectie H.H. Wind)

nooit in Zuidoost-Drenthe zien. Kloosterman ging geregeld in Groningen aan de Grote Markt bij hem op bezoek om over de gang van zaken bij de veenderij te spreken. Inmiddels woonde hij dicht bij de turfstrooiselfabriek. In die tijd was hij daarnaast voor eigen rekening gaan vervenen. Zo kocht hij enkele kilometers noordelijk van de fabriek een aantal veenplaatsen. Ook verwierf Kloosterman veen aan de zuidkant van het Van Echtskanaal bij de Smeulveensebrug. In 1900 legde hij zijn functie bij de firma Scholten neer om geheel voor zichzelf te beginnen. Naar mag worden aangenomen is dit in goede harmonie gebeurd. In diezelfde tijd ruilde hij namelijk met de erven W.A.Scholten enkele veenplaatsen. Hierbij droeg Kloosterman zijn noordelijk gelegen veenplaatsen aan hen over. Op zijn beurt verkreeg Kloosterman enkele aan Scholten toebehorende veenplaatsen bij de Smeulveensebrug aan het Van Echtskanaal. Die voegde Kloosterman toe aan het veen dat hij daar al had. De wijk die Kloosterman door dat veen aanlegde (verlengde), zou later als Kloostermanswijk zijn naam dragen. Hij werkte in de vervening samen met zijn te Stadskanaal wonende broer Jitze Kloosterman, die ook veen (bij Zwarte-meer) bezat.

Na zijn vertrek bij de firma Scholten was Piet Kloosterman te Erica gaan wonen. Hij bouwde daar (bij de Oosterveensebrug) een boerderij annex winkel, café-logement en paardenstalling (later café Lohues). In de *Emmer Courant* van 25 februari 1905 werd Kloosterman als werkgever veel lof toegezwaaid: 'Evenals dat vorige jaren het geval was, heeft de heer Kloosterman, vervener alhier, verleden week alle werklieden met hunne resp. vrouwen een avondje te zijnen huize uitgenoodigd en hen in een prettige stemming gebracht door 't geven van voordrachten en terwijl daarbij de inwendige mensch ook niet vergeten werd. Zeker wel een goed middel om tusschen patroon en personeel een flinke verhouding te bevorderen'. Een aantal jaren later verhuisde hij met zijn gezin weer naar Klazienaveen. Hij bouwde daar aan het Van Echtskanaal - waar hij een aantal huisplaatsen bezat - een voor die tijd royale woning (later bewoond door zijn schoonzoon Tj. Heldring, thans Van Echtskanaal N.Z. 170). Pieter Kloosterman ontwikkelde zich tot een van de belangrij-

ste particuliere verveners van Klazienaveen. Hij was er ook maatschappelijk actief, zoals voorzitter van het bestuur van de school met de bijbel en bestuurslid van enkele waterschappen. Hij overleed op 15 juli 1922 op 72-jarige leeftijd te Klazienaveen. Dat hij geliefd was bij alle lagen van de bevolking blijkt onder meer uit de door de 'deelnemenden oud-medeburger' pastoor A.C. Damen geschreven condoleantiebrief. Ook kenschetste deze oud-pastoor van Klazienaveen hierin Kloosterman als 'een humaan man, die zijn medemenschen eerbiedigde'.

De Kloostermanswijk is al lang gedempt. Sindsdien houdt de naam van de straat langs die voormalige wijk de herinnering aan Pieter Kloosterman, de man die aan de wieg van het ontstaan van Klazienaveen heeft gestaan, levend. Als bijzonderheid kan tenslotte nog worden vermeld dat op zijn graf op de algemene begraafplaats van Klazienaveen zich een opvallende monumentale graftombe van Pieter Kloosterman bevindt.

Literatuur

C. van Dijk, *Duizend-en-één Drenten*, 2004, p.177.

W.Visscher, *Rond de Runde*, 1998, passim.

Provinciale Drentsche en Asser Courant van 27-10-1881.

Emmer Courant van 25-2-1905.

Er komt weer een Snikke door 't kanaal

Ter gelegenheid van de opening van het Van Gogh Huis in Nieuw-Amsterdam in 2002 ontving het bestuur een schenking van het verveningsbedrijf Veldkamp uit Erica. Het geld was bestemd voor de aanschaf van een oude Snikke die omgebouwd zou kunnen worden tot een rondvaartboot.

Deze boot zou dan moeten gaan varen langs een nog te ontwikkelen 'Van Goghroute' door het veen van Zuidoost-Drenthe. Het beeld van de snikke die onder leiding van Wim Tonnis in de gemeente Emmen aankwam, was voor iedereen in de krant te zien.

In het kader van een gemeentelijk leerproject waren jongeren veertien dagen bezig het oude casco te ontdoen van de verflagen. Daarna lag het werk stil en de oude snikke verouderde nog

sneller zonder beschermde verflagen. Uiteindelijk werd het casco overgenomen door Bouwbedrijf Buursema in Erm. In december 2006 kwam er redding voor de snikke dank zij inzet van het Gilde Emmen e.o. Met een ploeg mensen is hard gewerkt om het casco op te knappen en om te bouwen tot de beoogde rondvaartboot. Als alles volgens plan verloopt, zal op 22 juni a.s. de eerste tocht met de boot, die de naam van de schenker 'Johannes Veldkamp' krijgt, worden gemaakt.

De boot zal gaan varen tussen het Van Gogh Huis in Nieuw-Amsterdam en museum Meringa in Zandpol.

De snikke

In 1311 wordt de naam 'Snicka' vermeld in archiefstukken van Noord-Duitse havenplaatsen. Ook in andere talen komt het woord snicke/snik voor en staat in alle gevallen voor een soort van scheepje. In Nederland komen snikken voor als

visschuiten van Paeszens en Wierum. Oude tekeningen laten Zuid-Hollandse snikken zien die werden gebouwd voor het brengen van verse vis naar Brabant. Deze schepen lijken op de Groningse snikke die in de zuidoosthoek van Drenthe werd gebruikt als beurtschip of vrachtvaarder. Een lang, laaggebouwd scheepje, dat met gestreken mast vaste bruggen kon passeren. De luikenkap loopt van mast tot roef, die laag is. Deze lage snikke was een goed zeilschip. Ze werden vaak gejaagd met een paard dat een 'snikjong' als begeleider had. De jaaglijn was dan aan de korte jaagmast bevestigd.

Veel snikkes werden omgebouwd tot motorjacht. Deze zomer kunnen we ervaren hoe het varen met zo'n snikke geweest moet zijn en hoe Vincent van Gogh hier bijna 125 jaar geleden zich gevoeld moet hebben toen hij uitstapte bij het logement van Hendrik Scholte in Nieuw-Amsterdam-Veenoord.

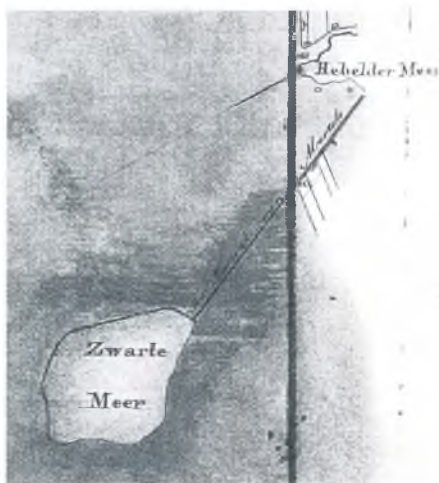
Vrijwilligers van het gilde Emmen e.o. restaureren de snikke.

Het kanaal van Martels

Plaatsbepaling

Bij grenspaal 162 (links), even boven Zwartemeer, mondt in de grensgreppel (grup) een in zuidwest-noord-oost richting lopend slootje uit. Opmerkelijk is dat het aan de noordzijde direct aan die sloot grenzende land een meter hoger ligt dan het land ten zuiden ervan. Verderop vertoont het landschap een lichte welving. Langs de sloot ligt op het hoge gedeelte een enkele honderden meters lange (met gras begroeide) doodlopende zandweg. Direct in het verlengde van de sloot loopt (aan de Duitse kant van grup) de weg naar het dorp Hebelermeer.

In de tekst van een in 1764 gewijzigd grensverdrag is sprake van de plaatsing van een grenssteen 'aan Martels sloot'. Op oude kaarten met betrekking tot deze omgeving is een 'kanaal van Martels' aangegeven. Dat loopt uit het voormalige Zwartemeer tot in het voormalige Hebelermeer. In voormeld verdrag werd bepaald dat die grenssteen aan 'Martelssloot' geplaatst zou worden, zodat 2/3 deel van die sloot in Nederlands gebied en 1/3 deel in Duits gebied zou liggen. Als we het hierboven in het begin beschreven slootje denkbeeldig verlengen tot aan het voormalige Zwartemeer en eveneens in oostelijke richting tot aan het Hebelermeer, dan past de plaats van de grenssteen goed in deze verhoudingen. Dit zuidwest-noordoost lopende slootje zal dan ook een restant van de voormalige Martelskanaal zijn. Bovendien correspondeert de loop ervan met de zuidgrens van de bij grenstraktaat van 1862 afgestane strook grond in het Barger-Compasuum aan de Hannoveranen. De afbuiging van het slootje even verderop in zuidelijke richting (evenwijdig aan de grenssloot) heeft naar mijn mening niets met de Martelssloot te maken. Die afbuiging lijkt een restant van een oude (noord-zuid) lopende veenwijk te zijn. Verderop blijkt de oude Martelssloot te zijn gedempt, evenals vele in dit gebied (west-oost) lopende veenwijken. Trekken

Linksboven: Grenspaal (Foto: H.H. Posthumus)

Links: Het kanaal van Martels, dat het Zwarte Meer verbond met het Hebelermeer (Topografische kaart uit ca. 1825. Uit: H.J. Versfelt, Atlas van Huguénin, p.58.

we het restant van deze Martelssloot (en zandweg) denkbeeldig verder door het geëgaliseerde bouwland, dan blijkt die precies uit te komen op het punt waar een zuidwest-noordoost lopende zandweg doodloopt. Deze zandweg is naar het zuidwesten onderbroken door de werken aan de verdubbeling van de N37.

Tot in het eind van de vorige eeuw hebben er enkele huizen aan de Martelssloot gestaan. Een voormalige huisplaats, niet ver van de Limietweg bij een gaswinninglocatie, is als gevolg van de begroeiing nog zichtbaar.

Water met waas van geheimzinnigheid.

De geschiedenis van de Martelssloot of Martelsgraven of Kanaal van Martels is met een waas van geheimzinnigheid omgeven. Het komt voor het eerst voor op een uit 1718 daterende kaart van de landmeter De la Rive. Deze diende om de Heren van de Raad van State te Den Haag inzicht te geven in de toestand waarin de 'natte verdediging' van het noorden van Nederland verkeerde. Het ging hier om de moerasgordel als natuurlijke landsverdediging. Hierdoor werd bij toeval dit kanaal ontdekt. Dat dit zo lang had geduurd kwam, omdat dit een 'wilt en woest moeras is, en genoegzaam van der kant is gelegen'. Er kwam blijkbaar bijna nooit iemand. Bij eerdere inspecties door de Raad van State naar de toestand van

deze moerassige verdedigingsgordel in resp. 1681 en 1693 was het bestaan van dit kanaal nooit opgevallen. Door de diepte van het veen was het trouwens ook te gevaarlijk om je daar te 'begeven'. Het werd dan ook ontraden daar heen te gaan. Toevallig had het in tijd ook nog veel geregend, zodat het helemaal onbegonnen werk was. Hierdoor was steeds van inspectie afgezien. Eigenlijk was dat ook niet nodig, gelet op de reeds aangegeven toestand van het terrein. Nog omstreeks 1719 claimden de Munstersen de helft van het Zwarte Meer. Dit kwam omdat ze aan de oostkant van dat meer een schut (sluisje) hadden geplaatst waarmee de watertoevoer in de door hen gegraven sloot naar het Hebelmeer kon worden geregeld. Het ging hierbij om de Martelssloot. Op die manier kwam de aap uit de mouw. De sloot diende om het Hebelmeer in droge zomers van water te voorzien. Dat water werd verder door een sloot door de gronden van de heer Zu Hebel naar de watermolen bij slot Danckern bij Haren (Dld) gevoerd, dit om de watermolen daar aan te drijven. Het schut bij het Zwartemeer diende om in droge perioden het water in het Zwartemeer op te stuwen. De sloot van Martels wekte grote achterdocht bij de Heren Staten-Generaal. Zij vreesden dat de Munstersen via die sloot het Zwartemeer zouden laten leeglopen, waardoor het moeras zou uitdrogen. Het zou

Op kaarten van ca.1900 (linksonder) en 2000 (rechtsonder) is bij grenspaal 162, even boven Zwartemeer, een grensgreppel (grup), een in zuidwest-noordoost richting lopend slootje, te zien. Hier was in de 17de eeuw het Kanaal van Martels gegraven.

Franz Ludwig von Martels zu Dankern was gedurende drie jaar eigenaar van Angelslo. Later was dit zijn broer Ernst von Martels zu Angelslo. Deze bewoonde tevens het herenhuis Angelslo. (Foto Particuliere Collectie)

dan geschikt zijn voor een eventuele inval door Munsterse troepen. Het recht van de Munstersen op de helft van het Zwartemeer (en achtergelegen venen) werd dan ook door de Staten betwist.

Munsterse invallen

Het zal dan ook de eigenaar van het slot Danckern geweest zijn, die dit kanaal heeft laten graven. De benaming Kanaal van Martels en de doelstelling van dit kanaal wijst op activiteiten van deze heer Von Martels, die op het slot Danckern resideerde. Van belang is hierbij dat Johann Heinrich von Martels, heer van Danckern, tijdens de beruchte Munsterse invallen legeraanvoerder was. Hij was in de periode 1665-1672 overste onder de oorlogszuchtige Munsterse vorstbischop Christoph Bernhard baron von Galen ('Bommen Berend'). Tevens fungeerde Von Martels als rentmeester van Emsland en 'kriegskommissar' te Meppen. Bij de belegering van het fort Bourtange in het rampjaar 1672 had hij echter aan het kortste eind getrokken. Omdat het hem niet lukte dit te veroveren, had hij geprobeerd de commandant van de vesting, de kapitein Bernhard van Prott, met 200.000 gulden om te kopen. Prott had hem hierop te verstaan gegeven dat hij wel een even groot aantal kogels voor hem had. Meer resultaten had Von Martels bij zijn pogingen om het veen bij zijn slot, het zogenaamde Martelse Moor te ontginnen. Hiervoor zette hij een groot aantal dienstplichtige soldaten

'Danckeren' in de omgeving van Haren. Door het 'Wesumer Moor' stroomt de 'Heber Bache' naar het Hebelder Meer. Detail van een kaart uit 1753. Uit: Wege im Emsland. Sogel, 1998, p. 27.

in. Als gevolg hiervan ontstond de nederzetting Neu-Danckern. Er werd een veertigtal Kolonate (boerderijen) gesticht, waar landbouw op het bovenveen werd bedreven. Johann Heinrich von Martels was in Emsland de pionier op het gebied van de veenontginning. Hij was hierdoor de Emslandse evenknie van (de veel bekendere) dr. Johan Picardt, de dominee uit Coevorden, die in diezelfde tijd soortgelijke activiteiten in het Bentheimse (Neue Picardie) ondernam.

Kanaal mocht blijven

Johann Heinrich Martels kocht in 1664 de burcht Danckern en ging zich Herr zu Danckern noemen. Het bouwen van de watermolen en de toevoer van water behoorde tot zijn activiteiten. Hierboven hebben we al het door hem inzetten van soldaten bij zijn veenontginningen genoemd. Het is niet onwaarschijnlijk dat in de jaren 1672 en 1673 - toen de Munstersen Noord-Nederland bezetten - Von Martels zijn soldaten ook heeft ingezet bij het graven van het Kanaal van Martels. Er is immers niet al die tijd gevochten. Hij kon deze (grensoverschrijdende) graafwerken vrij en ongehinderd en wellicht ook onbespied doen. Na de in 1673 gesloten vrede is de in die tijd ontstane toestand zo blijven bestaan. Zelfs vele tientallen jaren. Niemand die er toen - als die er al van wist - een punt van maakte. Pas bij behandelingen van de grensgeschillen in de jaren 1743-1765 werd het een heikel punt. Met name

Restant van het Kanaal van Martels in 2007. De bomen markeren de grens. (foto: W. Visscher)

de Provincie Friesland maakte zich er zorgen over. Het afstromen van water uit het Zwarte- meer zou de 'natte verdedigingslinie' van het Noorden schaden. Het resultaat was dat de grens wel oostelijker kwam te liggen, naar het kanaal van Martels mocht blijven bestaan. Ook verbuigt door de verhouding 2/3 en 1/3 van de verdeling van de betwiste gronden, waarop grenspaal 162 is gebaseerd, de vanuit het zuiden loodrechte grens bij de grensovergang Zwartemeer een beetje. Op een in 1997 door de gemeente Emmen uitgegeven kaart is de Martelssloot nog duidelijk over een lengte van meer dan een halve kilometer ingetekend. Nu, tien jaar later, resteert slechts nog een smal slootje van nog geen honderd meter lang. Nog even en men vindt zelfs haar loop niet meer.

Uit cultuurhistorisch oogpunt is deze sloot in meer dan één opzicht van betekenis. Het is een nog zichtbaar overblijfsel uit de tijd dat het Moor nog echt grenzeloos was en tegelijkertijd het

oudste internationale kanaal van (Noord)-Nederland. Het verbond tevens de geschiedenis van het Emslandse slot Danckern met die van het voormalige huis Angelslo nabij Emmen.

Literatuur

- F.A. Dijk, 'Feitelikheden aan onze oostelijke grenzen', in: Nieuwe Drentse Volksalmanak 1978.*
W.Goelema, 'Grensverloop in de Twist', in: Nieuwe Drentse Volksalmanak 1993.
H.D.J.Krikke, 'Het verdwenen Herenhuis Angelslo', in: Kroniek 2003/3.
H.H Posthumus, 'De grenspalen tussen Drenthe en het koninkrijk Hannover', in: Kroniek 2002/2. Posthumus bevestigde mij de relatie tussen de plaats van de (nagenoeg geheel verdwenen, cq. onzichtbaar geworden) grenssteen 162 en die van de Martelssloot. Hem dank ik ook de 'sporen', die naar het nog bestaand gedeelte van de sloot leiden.
W.Visscher, 'Door grensoverschrijdende venen', in: Kroniek, 2003/2.

Erratum 'De knik in de Zijtak' in: Kroniek, 2007/01, 16-19:

Oud-landmeter A.Post reikte mij kadastrale gegevens aan, waaruit blijkt dat het zuidelijke deel van de Zijtak enkele jaren eerder moet zijn gegraven dan door mij in deze rubriek in het maartnummer is vermeld. Het daarbij geplaatste kaartje uit de gemeente Atlas uit 1867 blijkt in feite een vroegere situatie - van voor 1861 - weer te geven. Voor historisch onderzoek blijkt deze atlas jammer genoeg minder betrouwbaar te zijn. Het onderstreept nog eens te meer hoe belangrijk onderzoek in de authentieke bronnen is.

Hunebed D-41

Deze keer ga ik met u één van de Emmense hunebedden nader bekijken, namelijk hunebed D-41 aan de Odoorneweg. U kent het vast wel. Als u Emmen via de Odoorneweg in noordelijke richting verlaat ligt het links van de weg, vlak bij het woonwagencentrum De Ark en tegenover de flats aan de Varenkamp. Het lijkt een klein en onbelangrijk hunebedje, en wanneer je er langs rijdt krijg je het idee dat het er 'zo maar achteloos' ligt. Toch is dit monument heel bijzonder.

Deze foto van hunebed D-41 is gemaakt in 1925. De Odoorneweg is nog een smal zandpaadje. Het huisje op de achtergrond waarin Kap woonde, stond later aan de oostzijde van de Varenkamp. Van de woonwijk Emmermeer is nog geen sprake.

Hunebed D-41 is op 19 april 1809 door een Emmenaar ontdekt die bezig was met het zoeken naar stenen. In heel Drenthe werd dit veel gedaan. De gevonden stenen werden verkocht (vooral naar het westen van het land) en vormden een belangrijke bijverdienste.

Op een gegeven moment stootte onze steenzoeker, vroeger ook wel steenprikker of keiendelver genoemd, op een kleine heuvel op enkele grote stenen. Een goede vondst die geld in het laatje zou brengen, dacht hij.

Nieuwsgierig geworden, besloot onze bijklusser, zoals we dat tegenwoordig zouden noemen, de zaak verder te onderzoeken. Hij legde de stenen bloot en ontdekte tot zijn verrassing een nog onbekend hunebed. In die dagen droomde men nog van schatten waarmee men in een keer rijk werd en dus besloot onze goede man om van boven af een

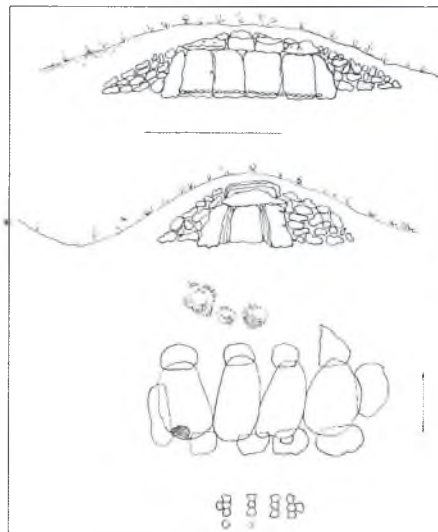
gat in het hunebed te maken en zo in de grafkamer te kruipen waarin hij hoopte iets van waarde aan te treffen. Eenmaal in de grafkamer doorwoelde hij de bodem die uit twee lagen bestond. Een laag geel zand met daarop veel steengruis en daaroverheen een ruw gelegde keien vloer. Door deze schatgraverij, laten we het zo maar even noemen, vernielde hij veel, natuurlijk zonder het zelf te beseffen. Zijn 'schat' vond hij natuurlijk niet. De toenmalige schulte van Emmen mr. C. Pothof hoorde van de ontdekking van het hunebed en waarschuwde de 'landdrost' mr. P. Hofstede die drie dagen later met enige deskundigen de zaak kwam onderzoeken. Zij verwijderden laag voor laag de aarden heuvel die over het grafmonument lag en ontdekten dat hierin vele keien verwerkt waren. Dit was 5000 jaar geleden waarschijnlijk gedaan om de heuvel te verstevigen.

Vervolgens schoven de onderzoekers met behulp van hefboomen één van de dekstenen opzij waarop ze een goede toegang kregen tot de grafkelder. Ze constateerden dat de bodem van de grafkamer totaal omwoeld en vernield was door de keiendelver. Hierdoor hadden ze grote moeite zicht te krijgen hoe de mensen van de trechterbekercultuur de vloer ooit hadden aangelegd.

De onderzoekers gingen voorzichtig te werk. Ze ontdekten maar liefst 14 à 15 aarden potten uit de trechterbekercultuur, helaas allemaal vernield. Ook vonden ze drie ongeschonden kruikjes en een vuurstenen beitel. De kruikjes waren zeer bijzonder. De vondsten werden naar het Koninklijk Museum van zeldzaamheden te Amsterdam gebracht, later gingen ze naar het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden.

Het hunebed aan de Odoornierweg was in ons land het eerste dat in ongeschonden toestand werd aangetroffen. Het was tevens het eerste hunebed dat door archeologen werd onderzocht en volledig ingetekend. Dit alles was zo bijzonder dat zelfs koning Lodewijk Napoleon, destijds 'de baas' in Nederland, op de hoogte werd gebracht.

De negentiende-eeuwse tekeningen van het hunebed, destijds nog verborgen onder een heuvel, zijn te zien in de schitterende Collectie Brands in de centrale bibliotheek aan het Noorderplein in Emmen. Van één van de bijzondere kruikjes die in de grafkelder zijn aangetroffen is destijds ook een

Een prachtige tekening uit 1809. Duidelijk is de originele situatie te zien. De dekheuvel ontrok het hunebed zo'n 5000 jaar lang aan het zicht. In 1809 kwam daar een eind aan.

tekening gemaakt die eveneens te vinden is in deze collectie. De tekeningen zijn o.a. te zien in de werken van Nicolaas Westendorp en in het boek *Nederlandse Oudheden* van W. Pleyte. Een schitterende foto van het hunebed is te vinden in de hunebeddenatlas van A.E. van Giffen, aanwezig in de Collectie Brands.

De dekheuvel over het hunebed is verdwenen en de drukke Odoornierweg loopt er nu vlak langs. Als de mensen die dit hunebed bouwden de huidige situatie eens konden zien!

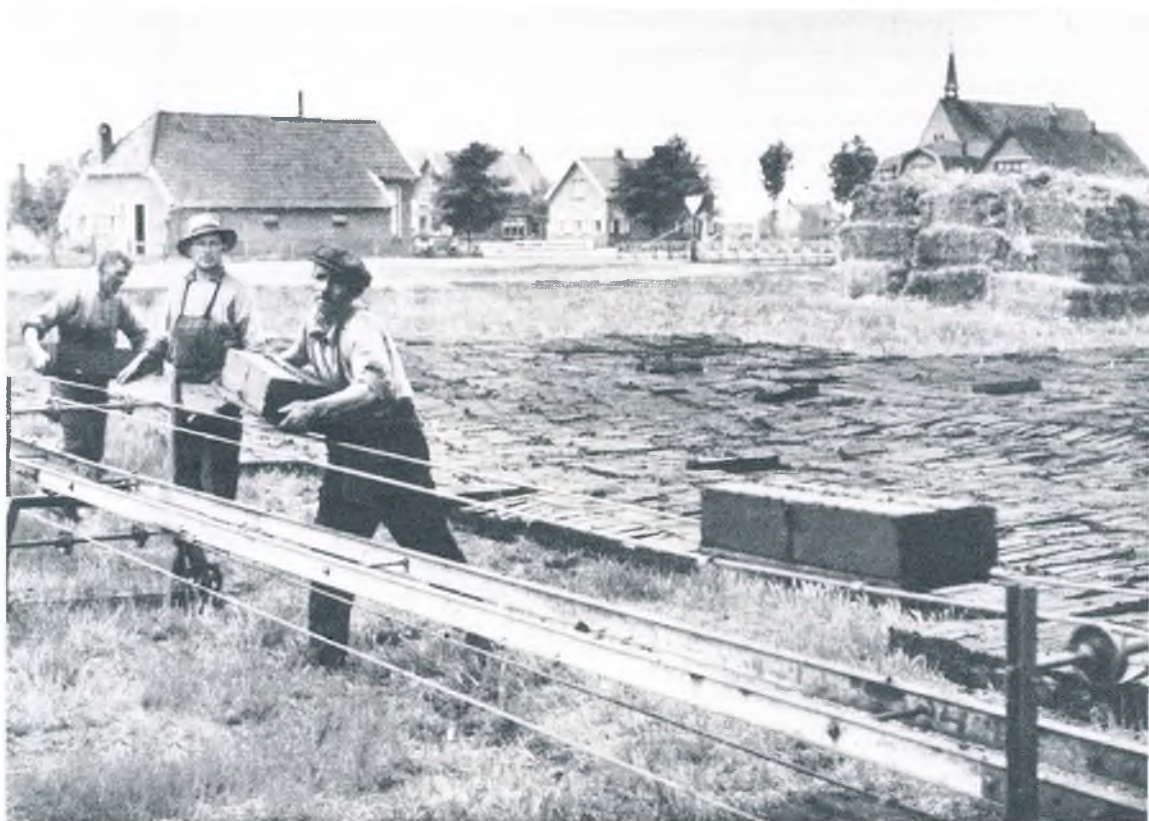

Een unieke tekening van enkele opgegraven voorwerpen uit hunebed D-41. Links het bijzondere kruikje. Rechts een aardewerken pot en daaronder een vuurstenen beitel.

Enige aanvullingen

bij Terug in de bruine wereld van Emmer-Erfscheidenveen van dr. Meent W. van der Sluis (†)

In het zeer nuttige boek *Terug in de bruine wereld van Emmer-Erfscheidenveen* van dr. Meent W. van der Sluis staat op bladzijde 64/4 onderstaande foto. De bijbehorende tekst op pag. 63 onder het kopje 24: 'Productie van persturf' en de tekst bij de foto's op pagina 64, zijn door Van der Sluis, althans ten dele, overgenomen uit *Het Noorden in woord en beeld* van 1939. De journalisten sloegen er destijds vaak maar een slag naar en het is jammer dat de foute tekst zonder correctie in het boek is opgenomen. Gelukkig kan ik in moeilijke gevallen die veen en turf betreffen altijd terecht bij mijn vrienden Auke Venema (1922) en Harm Lasker (1922). Zij zijn, evenals ik, geboren en getogen in Emmer-Erfscheidenveen. Zij hebben jarenlang in het veen gewerkt en herinneren zich tal van gebeurtenissen en situaties als de dag van gisteren. Ik geef puntsgewijs en in volgorde van de onjuiste benamingen en begrippen die in het boek gebezigde tekst en daarna cursief de juiste, en naar ik aanneem, bedoelde tekst.

1.

We beginnen met regel 1: 'Het Nederlands Hervormde evangelisatiekerkje van de Heer H.J. Nijland steekt nog boven een rest hoogveen uit.'

Wijziging:

Het kerkje met het leuke torentje steekt boven een stapel stropakken uit. Op het zetveld is al door de boer een keer rogge geoogst. De persturf uit de laatste put veen in het midden tussen twee 'wieken' kon daardoor niet op het gebruikelijke vlakke en geharkte veld te drogen worden gelegd, maar werd op het stoppelveld van de gemaaide rogge gedeponeerd. De stropakken waarachter het kerkje bijna geheel schuil gaat zijn dus van het vorige jaar september 1938. De aanmaak van de persturf op de foto begon in april 1939.

2.

Regel 5: De natte turf wordt van de plankjes op de lopende band genomen en op het zet- of slagveld gelegd om te drogen.

Aanvulling:

De natte persturf werd met de plankjes van de transporteur genomen en op het zetveld te drogen gelegd. Als er voldoende ruimte is, worden de natte persturven in een enkele laag van de plankjes gerold. Is er minder ruimte beschikbaar, dan worden ze in een dubbele laag op de kant gezet. Het drogen duurt dan langer!

De lege plankjes werden op de onderste staalkabels van de transporteur gelegd en zo teruggevoerd naar de persmachine. Daar verzamelde de afpakker ze voor de onderschuiver. Deze schuift ze aaneensluitend van achteren onder de veenstreng. De beul slaat met zijn beulsmes de turven op lengte. Als de plankjes niet aansloten, viel de veenstreng op de grond en dan moest de troep eerst worden opgeruimd! De veenstreng werd in de lengte in tweeën gedeeld door een beweegbaar mes in de persmond! De beul sloeg met zijn beulsmes één keer tussen de plankjes en één keer midden op het plankje. Hierdoor ontstonden op elk plankje vier persturven.

3.

Tekst 4 bij foto 4 op pag. 64: Aan het einde van de Jacobs ladder worden de natte turven op hun plankjes van de 'lopende band' gelicht en te drogen gelegd.

Wijziging en aanvulling:

Wat we hier zien is niet de Jacobs ladder, maar de 'transporteur', waarop de turven naar het 'legveld' werden vervoerd. En van 'aan het einde' is geen sprake! De turf werd door de 'afpakkers' van de transporteur getild, zo dicht mogelijk bij de plek waar ze op het legveld moest worden gelegd! De Jacobs ladder (zie foto boven) werd gebruikt om het zware, vochtige veen uit de 'put' naar boven in de persmachine te transporteren.

Overigens stamt de benaming Jacobs ladder uit de bijbel, boek Genesis 28- vers 12. Tijdens zijn reis naar Mesopotanië droomt Jacob te Beth-El: *En hij droomde; en ziet, een ladder was opgesteld op de aarde, welker opperste aan den hemel raakte; en ziet, de engelen Gods klommen daarbij op en neder.* Wat prozaïscher uit de transportwereld: Jacobs ladder is een hellende transportband met schotjes of bakken. De middelste noeste werker met hoed en een leeg plankje voor zijn buik is Albert Dokter. De woorden slagveld om turf op te drogen, hakjongen en baggelaar zijn in Emmer-Erfscheidenveen onbekend. Hier worden legveld, beul en baggel of baggelturf gebruikt. Verder is het woord 'krooie' in Emmer-Erfscheidenveen ongebruikelijk. Men gebruikt hier algemeen 'koare' voor kruiwagen.

4.

We gaan verder met pag 64, tekst 2 bij foto 2: In het Emmer-Erfscheider veen (moet zijn: Emmer-Erfscheidenveen) zagen we de persmachine in volle werking. Duidelijk komt het gevaarte uit tegen de gesneden vakken aan de rechterkant.

Wijziging:

Op de foto op de volgende bladzijde zien we rechts van de transporteur geen gesneden vakken.

De breedte van de persturven wordt bepaald door de persmond, met daarin een vertikaal wegklapbaar mes dat de veenstreng in de lengte doormidden deelt. De beul moest regelmatig met zijn rechterhand de hefboom van dit mes bedienen en het mes naar boven uit de persmond klappen om de resten turflok te verwijderen die tegen het mes kleefden. Hij kon zien dat zich 'törflok' tegen het mes nestelde, omdat de smalle snede in de lengte van de veenstreng dan (te) breed werd.

De plankjes worden van het zetveld leeg teruggevoerd op de onderste staalkabels van de transporteur. De gebogen persoon links stapelt ze op een kruiwagen, in dit geval een slagkoare. Een slagkoare werd normaal gebruikt bij de handgestoken turf.

De jongen in het midden is de onderschuiver. Hij zorgt er voor dat de plankjes aaneensluitend vanaf de achterkant onder de veenstreng worden geschoven. Als de plankjes niet aansloten viel de geperste streng veen op de grond en moest er worden gestopt om de boel op te ruimen!

Pag. 64, foto 24-6 (foto volgende bladzijde) laat een deel van de bewerking van baggelturf of baggels zien. Een stobbe telde 10.000 stuks. In Emmer-Erfscheidenveen werd hoofdzakelijk met $\frac{3}{4}$ stobben gewerkt. Deze 'dreivörrels' telden 7.500 stuks. In het woord dreivörrel herkennen we het Duitse

Wat we hier zien, zijn de keurig in rij, vlak neergelegde persturven. Het lijkt alsof ze langs een lijntje zijn gesneden! Snijden gebeurde echter alleen bij het op maat snijden van de baggerspecie tot baggelturf met het 'karregiemes'.

Op bovenstaande foto hebben wij duidelijk zicht op de Jacobs ladder, die de gestoken brokken veen uit de put naar boven in de persmachine voert.

5.

Pag. 64, foto 24-3 (hiernaast afgebeeld). Als een heel lang brood glijdt de geperste, maar nog natte turf uit de machine en wordt door de hakjongen op de juiste maat afgehakt.

Wijziging en aanvulling:

Door de beul met zijn geheven beulsmes worden de turven op de juiste lengte gehakt. Hij slaat éénmaal midden op het plankje en met de volgende klap slaat hij tussen twee plankjes. Het losgeslagen plankje met vier gelijke turven wordt door de transporteur richting het zetveld vervoerd.

woord dreiviertel: driekwart. De bodemontrek van de stobbe werd op het veld afgetekend met een verticale stok: de 'keuning', waaraan aan de bovenzijde een tweede stok was bevestigd van een bepaalde lengte, de scheerstok, die schuin naar beneden liep. Hiermee werd een cirkel getrokken. Als eerste werd de onderste laag baggels schuin gezet. Deze scheerlaag diende ook als ventilatieopening om de baggels verder te laten drogen.

Zover deze bijdrage aan de geschiedschrijving van ons dorp Emmer-Erfscheidenveen.

*De bij dit artikel geplaatste foto's zijn afkomstig uit Het Noorden in Woord en Beeld van 20 juni 1939.
(Collectie Roelof Boelens)*

Molen Zeldenrust in Zuidbarge bestaat 150 jaar!

In het jaar van de molen viert de familie Omvlee uit Zuidbarge het 150 jarig bestaan van 'hun' molen.

Op zaterdag 7 juli a.s. (de geboortedag van 'oma' Omvlee, die 60 jaar eigenaresse van de molen was) draait de molen tussen 09.00 en 17.00 uur. In de molen zal een foto-expositie te zien zijn over de geschiedenis van de molen. Er is muziek en de hele dag gratis pannenkoeken eten voor jong en oud.

Een faillissement in Nieuw-Schoonebeek uit 1882

De Provinciale Drentsche en Asser Courant bericht in augustus 1882 over een opmerkelijk faillissementsgeval in Nieuw-Schoonebeek. Zoals in die tijd gebruikelijk was, werd in de krant uitvoerig stil gestaan bij de rechtzaak die aan dit proces gewijd werd.

Enkele citaten uit genoemde krant:

Zaterdag 19 augustus 1882:

‘Leeuwarden, 17 Aug. In den heden gehouden criminele zitting van het Hof alhier, gepresideerd door den heer mr. W. Terpstra, stond terecht J.B. ter Haar, oud 34 jaren, gefailleerd koopman, wonende te Nieuw-Schoonebeek, gem. Dalen, thans in hechtenis.

Den 1 April j.l. is beschuldigde op eigen verzoek door de Regtbank te Assen failliet verklaard. Zooals later bleek heeft hij eenige dagen te voren eene menigte goederen verborgen en doen verbergen in een aardappelkuil, zoomede in en bij een schuur van zijn vader. Toen dit ontdekt werd bevond hij zich in Pruissen.

Den 20 April kreeg Osterroth, agent der firma Prins en Zwanenburg, van een oom van beschuldigde aanzoek om den volgende dag te Emmelkamp in Pruissen voor twee personen onder de naam Muller plaatsen te bezorgen naar Noord-Amerika en deze agent geleidde beschuldigde en diens dochtertje naar Amsterdam. Zij werden echter van af Zwolle nagezien door den onbezoldigde rijksveldwachter F.G.Ch.J. Tuinster, die hen te Amsterdam op het kantoor van passagiers naar Amerika aanhield en bij visitatie op het dochtertje van beschuldigde 304 marken en f8,64 Hollands geld, op beschuldigde een zilveren horlogie, f3,18½ en een portefeuille met eenige papieren bevond.

Beschuldigde, die in de geheele instructie ontkend heeft, kwam heden tot bekentenis. De adv.-gen. mr. B.W.N. Servatius requireerde, dat beschuldigde zal worden veroordeeld tot 5 jaren tuchthuisstraf.

De verdediger mr. J.C. Meijer voerde eenige verzachtende omstandigheden aan, welke kunnen leiden tot verlichting van straf, in eenzame opslui-

ting te ondergaan.
Uitspraak over 8 dagen.'

In de editie van woensdag 23 augustus 1882 geeft de journalist een uitvoerige aanvulling op bovenstaand artikel. Het blijkt dat, na het faillissement op 1 april was aangevraagd, een curator op 3 april een inventarisatie in de zaak van beschuldigde heeft opgemaakt. De curator, mr. R.O. van Holte tot Echten, kreeg het vermoeden dat er goederen verduisterd waren: '... het trok zijn aandacht dat het in de winkel aanwezige glas- en aardewerk zeer uiteengespreid op den stellingen stond...'. Ook was het de rijksveldwachter W. Bos opgevallen dat de winkel voor het faillissement veel beter gevuld was dan bij de inventarisering. De beampten gingen aan het zoeken en vonden in een aardappelkuil van zoden op 100 m afstand van de woning 'een kist, inhoudende een gouden slot met 5 streng koralen, 2 gouden oorbellen, 3 gouden ringen, 4 zilveren oorringen, 1 vestketting, enz. enz., een menigte diverse winkelartikelen...' Verder vonden de ambtenaren in het hooi in de schuur bij de woning van de vader een kleerkast, hanglamp, kastklok, spiegel, drie kisten en een vat waarin belangrijke hoeveelheden tabak verborgen waren. Vlak bij de woning van de beschuldigde, Johan Bernard ter Haar, liep de grens met Duitsland en

direct nadat de beampten de artikelen in de aardappelkuil hadden gevonden stak hij de grens over, '...zoodat hun de gelegenheid ontbrak om beschuldigde over de gevonden goederen te hooren...'

In het eerste aangehaalde krantenbericht wordt verhaald over de mislukte vlucht vanuit Duitsland via Amsterdam naar Noord-Amerika. Hij werd in hechtenis genomen en bleef aanvankelijk ontkennen. Nadat er tijdens de zitting verscheidene getuigen werden gehoord, die belastende verklaringen tegen hem aflegden, beled hij zijn schuld.

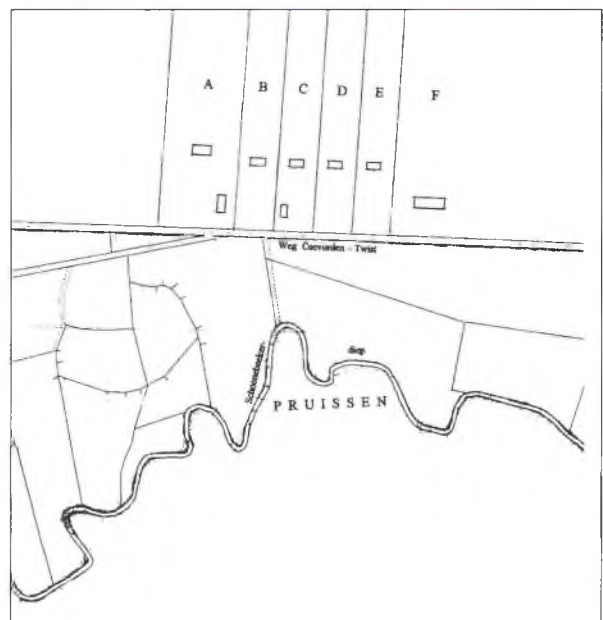
De advocaat-generaal eist ... 'dat beschuldigde zal worden schuldig verklaard aan bedriegelijke bankbreuk en veroordeeld tot 5 jaren tuchthuisstraf, met last dat een extract uit het arrest in een openbaar dagblad bekend gemaakt en voorts gedrukt en aangeplakt zal worden te Leeuwarden, Assen en Dalen...'

De verdediger deed pogingen de getuigenissen tegen zijn cliënt af te zwakken en gaf verklaringen waarom de beschuldigde zolang ontkend had. Hij eindigde zijn betoog ... 'de onverklaarbare houding van beschuldigde in de instructie is gemakkelijk te verklaren. Hij had de daad eenmaal gepleegd, maar

De op kaartje voorkomende boerderijen werden in de tijd van het verhaal bewoond door:

- A. Familie Töller-Voordes, met aan de weg de eerste zuivelfabriek.*
- B. Familie Koel-Kleene.*
- C. Familie Ter Haar-Mars, met aan de weg de winkel van Johan Bernard ter Haar.*
- D. Familie Gosefoort-Roosken.*
- E. Familie Blaauwe-Möller.*
- F. De 'nieuwe' stoomzuivelfabriek die in 1968 gesloten is.*

De plaatsen B t/m E waren aanvankelijk eigendom van de diaconie Schoonebeek.

nu wilde hij trachten de dans te ontspringen; hij deelde pleiter mee toen deze hem gister bezocht, dat de eenige reden was het lot van vrouw en kinderen, indien deze langen tijd van zijn hulp verstoken zouden zijn. Nu beschuldigde heden tot eene bekentenis is gekomen, die den stempel der waarheid in zich draagt, nu behoort dit in aanmerking te worden genomen bij de mate van straf. Spreker stemt het de president toe, dat het een ellendige daad is, welke beschuldigde heeft bedreven, maar spreker heeft dezelfde bedoeling als de president, als hij vraagt om dezen beschuldigde een korte straf in eenzame opsluiting op te leggen, opdat beschuldigde zijn berouwvolle bekentenis nader overwege en metterdaad de straf voor hem een boetedoening worde en hij, na het eindigen van den straftijd, als een verbeterd mensch in de Maatschappij terug keere. Pleiter beveelt beschuldigde aan in de clementie van het Hof...'

De uitspraak op donderdag 24 augustus 1882 door het Gerechtshof te Leeuwarden tegen J.B. t. H., oud 34 jaar, gefailleerd koopman, geboren te Dalen, wonende te Nieuw-Schoonebeek: schuldig aan bedriegelijke bankbreuk en veroordeeld tot een cellulaire gevangenisstraf van twee jaren.

Johan Bernard ter Haar was als zoon van Johan Gerard ter Haar en Maria Catharina Mars op 19 maart 1848 in Nieuw-Schoonebeek geboren. Zijn beroep was aanvankelijk schoenmaker, later winkelier en hij was in 1867 getrouwd met Maria Catharina Otten. Uit het huwelijk werden acht kinderen geboren.

Bron

De Provinciale Drentsche en Asser Courant uit het archief van Jans Brands te Nieuw-Dordrecht

De eerste zuivelfabriek van Nieuw-Schoonebeek, gebouwd in 1895.

Op de foto van links naar rechts: Hein Scherpen, werknemer; Johan Overberg, werknemer; Jan Naber, directeur en H.H. Töller, de buurman. Zijn huis is links op de achtergrond nog net zichtbaar.

Rechts op de achtergrond is duidelijk de boerderij van de familie Koel te zien.

Gebruiksvoorwerpen

Uit de Collectie Brands Herenstreek 11 Nieuw-Dordrecht

Bekend:

hoogte: 9 cm

middellijn: ongeveer 6 cm (onder)

materiaal: koehoorn, hout en leer

Zalfpotje van een scheper

Van een uitgeholde koehoorn is een deel afgesneden en een potje gemaakt. De boven- en onderkant is afgedicht met een houten cirkel die met kopspijkers met een koperen knop door de hoorn vastgeklonken is. Een leren riempje met sluiting houdt de hoorn dicht en diende tevens om het potje aan de broekriem van de scheper te bevestigen.

Wie weet waar deze potjes voor dienen?

hoogte; 10 cm

middellijn grootste potje 7 cm

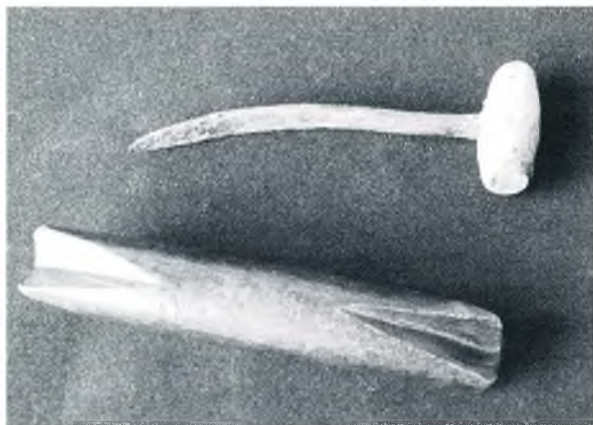
materiaal: steen

Vier potjes die in elkaar passen

Oplossing voor 1 augustus 2007 zenden aan het secretariaat van de vereniging.

Indien er meer goede inzenders zijn wordt door loting bepaald wie twee gratis toegangskarten krijgt voor een bezoek aan de Collectie Brands in Nieuw-Dordrecht.

De Collectie Brands is te bezoeken vanaf 1 mei tot en met eind oktober op zaterdag en zondag tussen 13.00 en 17.00 uur en volgens afspraak. (tel. 0591-312613.)

*Voor meer informatie zie:
www.collectie-brands.nl*

Oplossing aflevering 1:

Op deze foto is een naald van ijzer te zien en een zogenaamd 'wolf'. Beide instrumenten werden gebruikt voor het maken van bijenkorven. Met de wolf werden de braamstruiken gespleten in drieën of vieren en ontstond een 'spleut'. Deze gespleten 'draden' werden gebruikt om de rollen stro of gebundeld 'bente' (gras dat op het veen groeit) te bundelen en vervolgens aan elkaar te bevestigen in ronde lagen tot een korf ontstond. Met grove ijzeren naald werden de rollen uit elkaar geschoven waardoor de spleut tussen en om de bundels bevestigd kon worden.

Er zijn geen goede oplossingen binnengekomen.

Heilige documenten

Meester Jaap Slik heeft in 1924 van de 'IV Klasse' van de O.L.S. III te Nieuw-Weerdinge, waaraan hij les gaf, de verzuimbrieven die ouders geschreven hadden, bewaard en op een later tijdstip in een schoolschrift geplakt. Dit schrift heeft hij het opschrift *IV Klasse. Heilige Documenten. H.R. Slik. School III. N^o Weerdinge* meegegeven.

Dit document is eind maart 2007 in boekvorm uitgegeven. In het boek wordt in hoofdstuk 1 in grote lijnen de ontstaansgeschiedenis van Nieuw-Weerdinge beschreven. In hoofdstuk 2 wordt over het leven en het werken van meester Slik verteld. De verzuimbrieven worden in hoofdstuk 3 afgebeeld. Naast de foto van elke bladzijde uit het schoolschrift van meester Slik staan de teksten van de verzuimbrieven afgedrukt. In hoofdstuk 4 wordt verteld over het onderwijs in Nieuw-Weerdinge. In hoofdstuk 5 worden verschillende liedjes en spelen uit de jaren twintig van de vorige eeuw gepubliceerd. Het boek is rijk geïllustreerd.

Het boek is in gebonden vormgeving met een gelamineerde omslag uitgevoerd en telt 80 pagina's met ruim 150 foto's en illustraties. De prijs van het boek *Heilige documenten. De verzamelde verzuimbrieven van meester J.R. (Jaap) Slik.* (ISBN: 978-90-75115-42-0) bedraagt € 9,90. Het boek is verkrijgbaar bij de boekhandel.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap bedraagt € 15,00 en voor huisgenoten € 5,00 extra. Het lidmaatschap wordt automatisch verlengd, tenzij het voor 1 december van het lopende jaar schriftelijk is opgezegd bij de secretaris.

Men ontvangt vier keer per jaar de *Kroniek* en men is welkom tijdens de lezingen, die regelmatig worden georganiseerd.

In verband met kostenbeheersing verwachten we van u dat u uw contributie voor of in de eerste twee maanden van het betreffende verenigingsjaar onder vermelding van het contributiejaar overmaakt op het rekeningnummer 10.44.68.815 van de Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Bankrelatie

Rekeningnummer 1044.68.815, Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen.

Contributie 2007

In de begroting voor 2007 staan € 4800,- aan contributie geboekt. Op 1 mei 2007 was nog maar 2100 euro binnen (44%). Dat druist zwaar in tegen de afspraak uw contributie in de eerste twee maanden van het lopende jaar te voldoen. Tijdens de laatste jaarvergadering is besloten om met ingang van volgend jaar een systeem van machtigingen in te voeren. Daarom willen we een ieder die nog geen contributie heeft overgemaakt met klem verzoeken dat binnen de kortst mogelijke keren alsnog te doen. Voor leden bedraagt de contributie € 15,00 p.p. en voor gezinsleden € 5,00 p.p. extra. Deze bedragen overmaken naar bankrekening 10.44.68.815 t.n.v. Historische Vereniging Zuidoost-Drenthe.

Bestuur

P.M. Kraan, voorzitter, De Hietbrink 46, 7824 XT Emmen, 0591-622306, P.Kraan@emmen.nl

A.F. Dekker, secretaris, Laan van de Marel 501, 7823 BM Emmen, 0591-625893,

a.f.dekker@home.nl

H. Jeurink, penningmeester, Laan van het Kwekebos 229, 7823 KE Emmen, 0591-626728,

henk.jeurink@wanadoo.nl

M. Nicolai, public relations, Houtweg 180, 7823 PK Emmen, 06-25555188

W. Visscher, Zijtak O.Z. 7, 7833 AL Nieuw-Amsterdam, 0591-551741

H.J. Joling, De Klepel 458, 7811 RK Emmen, 0591-301402

S.H. Hoek-Beugeling, Min. Kanstraat 13, 7811 GN Emmen, 0591-659968, Tj.Hoek@wxs.nl

Excursie Dedemsvaart

Dat veen ook andere associaties dan armoede heeft zal de excursie naar Dedemsvaart op 9 juni 2007 laten zien. Onze vaste chauffeur Henk Lanting krijgt de bus vol. De beide rondleiders Wim Visscher en Henk Jan Krikke lopen over van parate kennis. De kosten incl. koffie en drankjes voor leden en gezinsleden bedragen € 15,- p.p. (voor niet-leden € 20,- p.p.). Deze worden tijdens de excursie verrekend. Het programma spreekt voor zich. Nu maar hopen op net zulk schitterend weer als in de eerste meidagen van 2007.

12-15-12.30 uur: Verzamelen parkeerterrein De Giraf Emmen

12.30-13.00 uur: Heenreis Emmen-Dedemsvaart via Ane/Lutten

13.00-13.45 uur: Rondrit Dedemsvaart

13.45-15.00 uur: Koffie met 'vaortbroodje'/bezichtiging streekmuseum 'De Kalkovens Dedemsvaart'

15.00-16.00 uur: Rondrit Balkbrug/Ommerschans/Nieuwleusen/Dalfsen

16.00-17.00 uur: Drankjes bij 'Madrid' Dalfsen [buurtschap Hessum]

17.00-18.00 uur: Terugreis Ommen/Beerze/Diffelen/Heemse/Hardenberg/Gramsbergen N34-Emmen

De Openbare Lagere School 'Nieuw-Weerdingen III'. De foto is afkomstig uit het album, dat J. Hadders, wethouder van onderwijs in 1923 bij zijn afscheid kreeg aangeboden.

Personeel van de O.L.S. III in Nieuw-Weerdinge. Boven: juf Smit en meester Prins. Zittend, vanaf links: meester J.R. Slik, juf Eerkens, meester J. Hummel en onbekend.

Op een deel van de kaart van Drenthe van 1634 van C. Pijnacker staan afgebeeld bij Weerdinge: 'Landweg in Drenthe' van A.M. Gorter (1866-1933); bij Roswinkel: 'De kerk bij Roswinkel' van J. van Ravenswaay (1789-1869); bij Emmen: 'Kerk te Emmen' van J. Reijnders (1823-1889); bij Schoonebeek: 'Boerenerf in Pad- en Vlieghuis bij Oud-Schoonebeek', tekening van H.W. Jansen (1855-1908).

Rechtsonder: 'te Emmen - in Drenthe', tekening van Egbert van Drielst (1745-1818)

